

כט

בְּיַתְרָאָה חִמּוֹר שְׁנָאֵךְ רַבֵּץ תְּחַת מְשָׁאוֹ וְחִדְלָתְ מְעֻזָּב לֹ?
עֹזֶב תְּעֻזֶּב עַמּוֹ (cn, ח)

אFTER החקמה

"בָּה פָּתְרוּנוּ: שָׁמָא תְּرָאָה חִמּוֹר רַבֵּץ תְּחַת מְשָׁאוֹ, וְחִדְלָתְ מְעֻזָּב לֹ?!"
 - בַּתְמִיה; 'עֹזֶב תְּעֻזֶּב עַמּוֹ...' וּמְדְרָשָׁו - כַּךְ דְרָשָׁו רַבּוֹתִינוּ: 'בְּיַתְרָאָה...
 וְחִדְלָתְ' - פָעָמִים שָׁאתָה חֹודֶל וּפָעָמִים שָׁאתָה עֹזֶר. הָא בִּיצְדָּקָה? זָקָן וְאַיִן לְפִי
 כְּבוֹדוֹ - 'וְחִדְלָתְ'; או בְּהַמְּתָנָה וּמְשָׁאוֹ שֵׁל יִשְׂרָאֵל - 'וְחִדְלָתְ' (רש"י)

אFTER החקמה

צריך ביאור:

א) מדו"ע אין רש"י מסתפק בפירוש הכתוב לפי פשטו, ובביא גם את דברי המדרש, שהם רחוקים למדי מפשט הכתוב?

ב) במקילתא - שהוא מקור המדרש שהביא רש"י - המקורה "זקן וְאַיִן לְפִי כְּבוֹדוֹ" איננו מוזכר, אך מובא שם מקורה אחר: "היה (החמור) בביית הקברות - אל ייטמא" (אם הוא כהן). מדו"ע השמייט רש"י את המקורה שהובא במקילתא, והביא במקומו את המקורה "זקן וְאַיִן לְפִי כְּבוֹדוֹ"?

ויש לבאר, שכונת רש"י אינה להביא את דברי המדרש כתחליף לפירוש הפשט, אלא לתרץ באמצעות המדרש קושי המתעורר בפשט הכתוב:

לפי הפירוש הפשט, שכונת הכתוב היא להזuir מפני הימנעות מעוזה ("וְחִדְלָתְ מְעֻזָּב לֹ?!" - בתמיה) - מתעוררת השאלה: מדו"ע מופיעה אזהרה זו דוקא כאן, במצב פריקה, ולא במצב השבת אבדה שבפסקוק הקודם - "כִּי תִפְגַּע שׂוֹר אוֹיְבָךְ אוֹ חִמּוֹר תְּוֹעֵה הַשְׁבָּת תִּשְׁבַּנְוּ לוֹ" (שהרי גם שם ניתן היה לומר "וְחִדְלָתְ מְלַהֲשִׁיבָבְ לֹ? - השב תשיבנו לו", וכדומה)?

כדי להסביר זאת מביא רש"י את פירוש המדרש - "פָעָמִים שָׁאתָה חֹודֶל וּפָעָמִים שָׁאתָה עֹזֶר": לאחר שישנם מקרים שבהם הימנעות מעוזה מוצדקת ("פָעָמִים שָׁאתָה חֹודֶל") - יש מקום לחושש שהדבר

יגרום לזלול בערכה של מצוה זו, ולהימנעות מעוזה גם ללא הצדקה, ולכן הוכחה הכתוב להזuir: "זוחלת מעזוב לו?!" – עזוב תעוזב עמו⁸².

[ולכן שינה רשיי מדברי המדרש, והשמיט את המקרה "היה (החמור) בבית הקברות" – שכן במקרה זה הסיבה להימנעות מעוזה נובעת מקיומו של איסור אחר (איסור טומאה לכחן), ואין בה כדי לגרום לזלול כולל במצות פריקה; ובמקום זאת הוסיף את המקרה "זקן ואינו לפি כבודו" – המלמד שמצוות הפריקה נדחתת מפני כבוד האדם, דבר שעלול לגרום לזלול בחשיבותה של מצוה זו].

לפי הסבר זה יובן היטב מדוע מופיעה אזהרה זו דוקא כאן, במצוות פריקה ולא במצוות השבת אבדה – משתי סיבות: (א) המזียאות של "בהמת נכרי ומשאו של ישראל" – אינה קיימת בהשבת אבדה⁸³; (ב) גם הפטור של "זקן ואינו לפि כבודו" – אינו צפוי לגרום לזלול כולל במצוות השבת אבדה, מאחר שברוב המקרים מצוה זו אינה כרוכה בטרחה רבה, ולכן אין צורך להזuir כל כך מפני הימנעות מהשבה, כמו שצורך להזuir על כך במצוות פריקת המשא מעל הבמה, שהיא כרוכה במאץ ובטרחה רבה.

(לקוטי שיחות חכ"א נ' 125 ואילך)

❖

ל

כִּי תְּرָאֵה חָמֹר שָׁנָאֵךְ רַבֵּץ תְּחַת מְשָׁאוֹ וְחַדְלָתְּ מְעֻזֵּב לוֹ עַזְזֵב תְּعֻזֵּב עַמּוֹ (בר, ח)

"כִּי תְּרָאֵה... וְחַדְלָתְּ" – פעמים שאתה חודל ופעמים שאתה עוזר. הא כיצד? זקן ואינו לפি כבודו – "זוחלת"; או בהמת נכרי ומשאו של ישראל – "זוחלת" (רש"י)

יש לפרש את דברי רשיי על-פי פנימיות העניינים:

82. ראה הסבר דומה במלבי"ם ובחוריה תמיימה כאן.

83. שהרי כאשר אדם רואה בהמת נכרי עם משא של ישראל תועה בדרך, בוודאי עליו לקיים בה השבת אבדה, בגל המשא של ישראל שהולך לאיבוד.

ידעו פירוש הבעל שם טוב⁸⁴, שהחמור שונאך רומז לגוף ('חמור' מלשון 'חומר'), ועלינו מצווה הכתוב "עזוב תעוזב עמו" – אין לשבור את הגוף על-ידי תעניות וסיגופים, אלא יש לסייע לו, לבורר ולזכך את הגוף עצמו.

יחד עם זאת, אדרמור'ר הוקן פוסק בשולחן-ערוך⁸⁵ שבשני מקרים מותר לאדם להתענות: (א) "אם... עושה בדרך תשובה"; (ב) "כדי לمارك נפשו לה".

ויש לומר, שני מקרים אלו מרמזים בשני המקרים היוצאים מן הכלל שהביא רש"י:

"בהת נכרי ומשו של ישראל" – מי שנכשל בעברות עד שגופו נפל בידיהם של כוחות ה"קליפה" ("בהת נכרי"⁸⁶), ולכן מותר לו להתענות כדי לשוב בתשובה ("עושה בדרך תשובה");

"זקן ואינו לפי כבודו" – מי שנמצא בדרגה רוחנית גבוהה ("זקן" – זה שקנה חכמה⁸⁷), ולכן אין זה לפי כבודו ומעלהו לעסוק בבירור זיכוֹן הגוף, מותר לו להתענות כדי להתעלות לדרגה נעלית עוד יותר ("כדי למרק נפשו לה").

(לקוטי שיחות חב"א ע' 130 ואילך)

84. וראה "היום יום" כח שבט.

85. חלק חמוץ משפט הלכות נזקי גוף ונפש טעיף ד. וראה בהנסמן שם.

86. אלא שיחד עם זאת "משאו של ישראל" – לדברי חז"ל (עירובין יט, א; חגיגה בסופה) שאפילה פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון.

87. קידושין לב. ב. תורה כהנים ורש"י קדושים יט. לב.